

**ВНЕСОК Л.ЗАНКОВА, П.ЗІНЧЕНКА ТА В.ДАВИДОВА В
СТАНОВЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ШКОЛИ З РОЗВИВАЛЬНОГО
НАВЧАННЯ (60 - ТІ - ПЕРША ПОЛОВИНА 70 - Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ)**

***Анотація:** У статті проаналізовано педагогічні ідеї відомих учених – В.В. Репкіна, П.І. Зінченка, В.В. Давидова, Л.В. Занкова, які значну увагу приділяли питанням розвивального навчання та зробили вагомий внесок щодо впровадження розвивального навчання у школи України. Досліджено погляди науковців відносно завдань, специфіки, принципів, вимог до організації розвивального навчання.*

***Ключові слова:** розвивальне навчання, початкова школа, дослідження, теоретичні основи, експеримент.*

***Аннотация:** В статье анализируются педагогические идеи известных ученых – В.В. Репкина, П.И. Зинченка, В.В. Давидова, Л.В. Занкова, которые значительное внимание уделяли вопросам развивающего обучения и сделали весомый вклад при создании развивающего обучения в школах Украины. Исследовано мнения ученых относительно задач, специфіки, принципів, требований развивающего обучения.*

***Ключевые слова:** развивающее обучение, начальная школа, исследование, теоретические основы, эксперимент.*

***Annotation.** This article analyzes the pedagogical ideas of prominent scientists – V. Repkin, P. Zinchenko, V. Davidova, L. Zankova that considerable attention be given to developing education and made a weighty contribution into the developing education in Ukrainian schools. The author has investigated the views of contemporary scholars on the tasks, specific features, principles and demands to the organization of developing education.*

Key words: developing education, elementary school, research, theoretical bases, experiment.

Постановка проблеми. У сучасний період перед загальноосвітньою школою стоїть завдання удосконалення процесу навчання в напрямі його впливу на розвиток школярів. Для дітей, які навчаються за системою розвивального навчання у початковій школі, характерним є: великий діапазон індивідуального розвитку; здатність до самоконтролю. Тому мета вчителя полягає в здатності ефективно використовувати технології розвивального навчання та вдосконалювати їх. Але проблема змісту та вдосконалення розвивального навчання молодших школярів залишається актуальною і в сучасних умовах.

Аналіз сучасних досліджень. Дослідженням питань розвивального навчання займалися такі відомі педагоги, представники харківської дидактичної школи, як Давидов В.В., Занков Л.В., Зінченко П.І., Рєпкін В.В. Але, на жаль, сьогодні не всі школи використовують методики розвивального навчання, які сприяють підвищенню ефективності організації навчально-виховного процесу особливо у початковій школі.

Метою статті є розкриття питань становлення харківської школи з розвивального навчання в період, який вивчається.

Виклад основного матеріалу. Аналіз науково-педагогічних джерел та досвіду діяльності початкової школи свідчить про те, що найпоширенішими у масовій початковій школі є варіанти системи розвивального навчання, розроблені науковими колективами під керівництвом російських психологів і педагогів **Леоніда Занкова** (1901-1977), **Даніїла Ельконіна** (1904-1977) і **Василя Давидова** (1930-1998).

Технологія Л. Занкова передбачає участь школярів у різних видах діяльності, використання у процесі викладання дидактичних ігор, дискусій, а також методів, спрямованих на збагачення уяви, мислення, пам'яті, мови. Вона виявила свою ефективність на всіх етапах організації процесу навчання, передусім у розвитку психічних функцій молодших школярів. Однак

здійснені протягом 60-70-х років ХХ ст. спроби впровадити її у масову шкільну практику не були успішними, оскільки вчителі не змогли забезпечити нові програми відповідними технологіями навчання [7].

Своєрідність навчальної діяльності школярів Д.Ельконін убачав не в засвоєнні знань і вмінь, а в самозміні дитини. При цьому школяр свідомо сприймає навчальну діяльність як особливу діяльність, особисту мету. Так на початку 60-х років ХХ ст. було сформовано основи концепції розвивального навчання, в якій дитина є не об'єктом впливів учителя, а суб'єктом учіння, який самозмінюється. Для розрізнення традиційного поняття «навчальна діяльність, тотожного поняттю «учіння», у системі розвивального навчання використовують поняття «цілеспрямована навчальна діяльність» [4, с. 2-11].

Спільно з Д.Ельконіним, як ми вже зазначали, працював його колега В.Давидов. Вони керували багатоплановим експериментальним дослідженням щодо формування у молодших школярів ставлення до навчальної діяльності як до особистої мети свого розвитку, яке мало підтвердити гіпотезу щодо розвивального навчання. Експеримент тривав у школах Харкова, Києва та деяких інших містах України та Росії.

Результати цих досліджень дали підстави науковцям для висновку, що дитина молодшого шкільного віку може розв'язувати свої освітні завдання, якщо у структурі її психіки сформується і розвинується такі психічні новоутворення, як абстрактно-теоретичне мислення, здатність до довільного (усвідомленого та цілеспрямованого) управління поведінкою, активність і суб'єктність у навчальній діяльності [4, с. 2-11].

У результаті багаторічних експериментальних досліджень В. Давидов обґрунтував способи відбору змісту навчання в початковій школі, які враховують особливості та структуру навчальної діяльності й забезпечують формування в учнів теоретичного мислення [2, с. 2-11].

Розвивальне навчання спирається на принцип змістового узагальнення, згідно з яким загальні знання передують знанням окремим, конкретним. Це означає, що вивчення певного розділу повинно починатися з ознайомлення

школярів із загальними, абстрактними його основами, а потім поступово збагачуватися конкретними фактами та знаннями [4, с. 2-11].

На думку В. Давидова, принцип змістового узагальнення та утворення теоретичного поняття полягає у виокремленні загальної форми різноманітних явищ, у з'ясуванні походження змісту поняття. Подальше засвоєння відбувається «сходженням» від абстрактного до конкретного. Через недотримання цього принципу у процесі засвоєння виникають труднощі для дітей. Наприклад, не усвідомлення учнями закономірностей орфографії, системності її понять і правил спричинене тим; що матеріал з орфографії сприймається не в системі, а як ізольовані правила, поняття. Застосування фонематичного принципу орфографії передбачає формування у молодших школярів поняття «фонема» як основи для навчання загального способу виокремлення і написання всіх орфограм. Отже, молодші школярі, засвоюючи теоретичні основи рідного письма (в нашому випадку – українського), оволодівають практичними (орфографічними) вміннями [2, с. 2-11].

У процесі досліджень ученими було доведено можливість формування у дітей дошкільного віку елементів теоретичного мислення. З огляду на це, основний зміст навчання повинен бути орієнтований на наукові, а не емпіричні знання. Його необхідно спрямувати на формування в учнів науково-теоретичного стилю мислення. Цю гіпотезу згодом підтвердили експериментально: в учнів, які навчалися за цією методикою, було виявлено значно вищий темп розумового розвитку [3].

Водночас установка на ранній розвиток абстрактного, понятійного мислення, формування його на основі «сходження» від абстрактного до конкретного нерідко призводить до недооцінювання ролі наочності, конкретизації знань, а також значення інших видів мислення. Форсований розвиток абстрактного мислення без достатньої конкретизації матеріалу, що засвоюється, без зв'язку із наочно-практичним і наочно-образним мисленням

може спричинити формальне засвоєння знань, утворення порожніх, відірваних від живої дійсності абстракцій [3].

Учитель, здійснюючи розвивальне навчання, метою якого є засвоєння системи наукових понять, повинен організувати адекватну цьому завданню навчальну активність учнів. Навчання, спрямоване на засвоєння способів розв'язання типових завдань, базується на навчальній активності репродуктивного (відтворювального) типу. Організація такої активності передбачає, що учні чітко виокремлюють і фіксують запропонований для засвоєння спосіб дії, усвідомлюють його смисл і побудову; здатні більш-менш точно відтворити його при виконанні відповідних вправ [5, с. 96].

Система розвивального навчання молодших школярів може успішно функціонувати за пошуково-дослідницької навчальної діяльності, яка розпочинається з формулювання для учнів навчального завдання, що вимагає від них якісно нового розуміння аналізу ситуації і своїх дій. [4, с. 3-7]

Отже, концепція розвивального навчання - Ельконіна-Давидова – спрямована, передусім, на розвиток творчості як основи особистості. Багато її положень підтверджено у процесі експериментів, які тривають і сьогодні.

Потрібно вказати, що у школах Союзу Радянських Соціалістичних республік 60-70-і роки були «піком» визнання системи розвивального навчання за Л.В.Занковим. В Україні працювала велика мережа таких початкових класів [4, с. 297].

Процес навчання в «занковських» класах широко висвітлювався у педагогічній пресі 60-80-х років (журнали «Начальная школа», «Початкова школа» та ін.). За роки здійснення досліджень і запровадження їх результатів у практику були періоди злету і занепаду цієї системи. Найбільш повно теорія і практика цієї системи відображена у книгах Л.В.Занкова і його співробітників: «Дидактика и жизнь» (1968), «Обучение и развитие» (1975), «Индивидуальные варианты развития младших школьников» (1973), «Новая система начального обучения» (1965, 1967) [4, с. 300].

Розглянемо окремі елементи цієї системи. Поняття «загальний розвиток» учнів за Л.В.Занковим вбирає в себе наступні складові: розвиток розуму, логічного мислення, спостережливості, видів пам'яті, уяви, волі, почуттів учнів; об'єктом експерименту була дидактична система, що охоплює всі компоненти початкового навчання; її метою є загальний психічний розвиток учнів, який концентровано виражається у розвитку спостережливості, мислення, практичних дій, емоційно-вольової сфери [4, с. 297].

Предметні методики ґрунтувалися на єдиних дидактичних принципах, мали одну спрямованість – досягнення різними методами загального розвитку дітей. Тому дидактична особливість побудови уроків полягала в активній діяльності самих дітей: обговоренні почутого, прочитаного, обміну думками, аналізі спостережень, чуттєвого досвіду, порівнянні, класифікації, висновках, що збуджувало розум, волю, інтелектуальні почуття та ін.; стимулюванні розвитку дитячої особистості шляхом застосування різних форм навчальної взаємодії на уроці і позаурочній діяльності [4, с. 297].

Отже, на основі довготривалого експерименту було зібрано великий фактичний матеріал щодо закономірного зв'язку між побудовою навчання, рівнем засвоєння знань, умінь і навичок учнів і ходом їх загального психічного розвитку. Науковці справедливо відзначали, що на розвиток молодших школярів, крім змісту і методів навчання, впливає чимало інших чинників: родина, природа, засоби масової інформації, кваліфікація, досвід, стиль роботи вчителя, склад дитячого колективу та ін.

Необхідно вказати, що повномасштабні наукові дослідження взаємозв'язку процесів навчання та виховання розпочалися в Харкові у шістдесятих роках ХХ століття. Так, у 1963 р. група дослідників Харківського університету (В.В. Репкін, Г.К. Серєда та ін.) приступає до практичної підготовки розгортання експериментального навчання у школі №62 (завуч Ф.Г. Боданський), у цьому ж році було відкрито перший експериментальний клас [7].

Під керівництвом В.В. Рєпкіна почалося активне розроблення теоретичних основ і експериментальних досліджень розвивального навчання та впровадження їх у практику шкільного навчання. Цей процес відбувався на базі університету і педагогічного інституту в Харкові у руслі загальної програми Д.Б. Ельконіна і В.В. Давидова (послідовників Л.С. Виготського і О.М. Леонтьєва) та ЗОШ № 17. В основу комплексного дослідження навчальної діяльності було обрано цілісність взаємозв'язку її структурних елементів. Основним методом дослідження був тривалий формуючий експеримент, який поступово охоплював всю початкову школу, а потім поширювався на середні і старші класи. Для проведення експерименту були розроблені експериментальні програми і підручники з математики, російської мови, трудового навчання [1, с. 13-17].

У 1968 році під керівництвом П. І. Зінченка при 85-й середній школі у Харкові було створено психологічну лабораторію. У цій школі були введені нові навчальні програми з російської мови та математики у початкових класах. Керував цим експериментом П.І.Зінченко, а активну участь у ньому брали В.В.Рєпкін та ін., а також учителі з Москви В.В.Давидов і Д.Е.Ельконін, їх активно підтримав відомий український психолог, директор Київського інституту психології Г.С.Костюк. Результати експериментальної роботи в цих школах зацікавили психологів і педагогів не тільки Росії, а й Німеччини, Болгарії, Японії та інших країн світу [5, 95-103].

Висновки і перспективна тематика подальших наукових пошуків.

Таким чином, на етапі зародження харківської школи з розвивального навчання, було створено дослідницькі установи принципово нового типу — експериментальні школи-лабораторії, у рамках яких і проводився генетико-моделюючий експеримент (у формі системного навчання за спеціально розробленими програмами). Значне місце у цьому процесі займала саме харківська школа з розвивального навчання. Важливо зазначити, що найпоширенішою у масовій початковій школі є методика розвивального навчання, розроблена під керівництвом російських психологів і педагогів Л.

Занкова, Д. Ельконіна і В. Давидова. Особливу увагу автори методики приділяли питанням постановки навчального завдання та підходу учителя до виявлення результатів навчання. Ця система є актуальною і в наш час, але, на жаль, не всі школи та вчителі використовують педагогічно цінні ідеї видатних педагогів. До тематики подальших наукових пошуків у цьому напрямі можна віднести проблему організації розвивального навчання в Україні та Росії.

Література:

1. Біда О. А. Проблеми розвивального навчання / О.А. Біда: // Початкова школа. – 1999. - №3. – с. 13-17
2. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения / В.В. Давыдов. – М., 1986.
3. Етапи розвитку педагогічної психології. // Електронний ресурс: <http://ouro.ru>
4. Зайченко І. В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга II. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І.В. Зайченко. – К.: Видавництво Дім «Слово», 2010. – 1032с.
5. Зінченко В. Розум і мислення в контексті розвивального навчання. Сучасні шкільні технології. Частина I. / В. Зінченко. – 2004. – С. 95 - 103.
6. Максимюк С. П. Суть, передумови та етапи становлення системи розвивального навчання. / С. П. Максимюк. // Педагогіка, 2005. – 667с.
7. Суть, передумови та етапи становлення системи розвивального навчання. Освіта в Україні. Сучасний педагогічний портал. // Електронний ресурс: <http://ocvita.in.ua/>